

Zamecki, Stefan

"Pieriodiczekaja sistemi chimiczeskich elementow D. I. Mendelejewa", W. I. Siemiszin, Moskwa 1972 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/4, 851-852

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tom I wypełnia obszerna analiza *Almagestu* Ptolemeusza oraz przedstawienie metod numerycznych w astronomii babilońsko-asyryjskiej, zajmującej naczelne miejsce w dorobku autora. Tom II otwiera przegląd astronomii staroegipskiej (bardzo zwięzły, zgodnie z ustaleniami autora co do jej niewielkiego wpływu na ogólny rozwój nauki). Następują części poświęcone wczesnej astronomii greckiej oraz astronomii późnej starożytności — tu znów w dużej mierze napotykamy wyniki własnych badań autora. Tom III jest doskonałą encyklopedią podstawowych pojęć (z przedstawieniem stanu źródeł i badań) z zakresu chronologii, astronomii i matematyki. Zamykają dzieło indeksy i ów nieszczęśliwie usytuowany zbiór wykresów i rycin.

Formułując we wstępie swój program badacza i autora Neugebauer prezentuje zainteresowanie treścią matematyczną rozważanych tekstów, deklarując programową awersję do odczytywania z nich treści filozoficznych i kulturowo-historycznych. Wystarczy zacytować zdania otwierające pierwszą część dzieła: „Wiele rzeczy będzie tu pominiętych. Czytelnik, pragnący usłyszeć o kąpielu Archimedesa lub o srebrnym nosie Tycho Brahego może znaleźć mnóstwo książek rozpamiętujących te ważne kwestie biograficzne. Nie będę również wyliczał argumentów za i przeciw w kwestiach takich, jak miejsce i ruch Ziemi oraz istota sfer świata”. I nieco dalej (s. 14): „Należy ostrzec czytelnika, że nie napotka w tej książce historii myśli (history of ideas)”. Nie bez kozery przedmowę poprzedza motto, enuncjacja Sowy z *Chatki Puchatka* A. A. Milne'a: „The opposite of an Introduction is a Contradiction”.

Te bardzo wyraźne i bardzo osobiste sformułowania zasługują na uwagę jako nieco przekorna deklaracja postawy autora; gdy autor bowiem w duchu swych deklaracji polemizuje w jakiejś konkretnej sprawie, czyni to z dobrze ugruntowanego punktu widzenia i otwiera pole dla merytorycznej dyskusji. Co więcej, Neugebauerowi właśnie zawdzięczamy — jakby wbrew jemu samemu — niejedno wyjaśnienie i zrozumienie przyczynowych więzi w dziejach nauki, wykraczających znaczeniem poza studium technik matematycznych.

Spostrzeżeń takich nie brak oczywiście i w omawianej książce. Zajmuje się jednak ona przede wszystkim matematyką jako narzędziem astronomii i mogłaby raczej nosić tytuł *Historia geometrycznych i numerycznych zastosowań matematyki w astronomii starożytnej* niż *Historia astronomii matematycznej*. Ta dominanta książki w połączeniu z demonstrowaną zawsze przez Neugebauera fascynacją Ptolemeuszem odbiła się na pewnych kwestiach szczegółowych. Traktując jakby apologetycznie obserwacje Ptolemeusza (ich autentyczność jest ciągle jeszcze dyskutowana) autor jakby nie spostrzegął, że popełniony przez Ptolemeusza błąd jednego stopnia w określeniu podstawowego układu odniesienia był przyczyną późniejszego rozwinięcia całej nowej problematyki w astronomii matematycznej. To jednak uwaga na marginesie; bogactwo informacji i komentarzy czyni książkę Neugebauera dziełem niezbędnym i przez wiele lat niezastąpionym w warsztacie każdego historyka nauk matematyczno-fizycznych.

Jerzy Dobrzycki
(Warszawa)

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

W. I. Siemiszin: *Pieriodiczekaja sistiema chimiczeskich elementow D. I. Mendelejewa*. Moskwa 1972. Izdatielstwo „Chimija”. 185 s. 48 ilustracji 52 tablice w tekście.

Książka W. I. Siemiszina należy do literatury popularnonaukowej. Przeznaczona dla szerszego kręgu czytelników, wymaga jednak dość dobrej znajomości podstaw chemii, o ile ma się stać lekturą spełniającą funkcje popularyzatorskie.

W przeciwieństwie do wielu radzieckich opracowań historyczno-naukowych z zakresu chemii, jest ona jednak napisana w sposób daleko odbiegający od ujęć, które preferowały silne powiązanie punktu widzenia historyka nauki z punktem widzenia filozofa nauki. Krótko mówiąc: jest to publikacja zrywająca z obyczajem, który historię chemii podporządkowywał filozofii chemii. Książka jest napisana z pozycji współczesnego chemika, uznającego za wskazane poprzedzić wykład chemii współczesnej wykładem chemii okresów minionych. Nie jest to więc praca dla historyków chemii, a praca dla chemików, którzy chcą w pewnej fazie swego kształcenia zawodowego zapoznać się z dziejami określonego dość wąskiego problemu, a mianowicie odkrycia układu okresowego pierwiastków chemicznych.

Książka składa się z następujących rozdziałów: „Pierwiastki chemiczne i próby ich sklasyfikowania przed D. I. Mendelejewem”; „Prawo okresowości a układ pierwiastków chemicznych D. I. Mendelejewa”; „Prawo okresowości a budowa atomu”; „Własności chemiczne atomów neutralnych”; „Warianty tablic układu okresowego D. I. Mendelejewa”; „Układ okresowy a rozwiązywanie problemów w chemii pierwiastków”; „Prawo okresowości a jądra atomów”; „Niewyczerpalność układu okresowego pierwiastków D. I. Mendelejewa”; „Przegląd prac poświęconych prawu okresowości i układowi okresowemu pierwiastków chemicznych”. D. I. Mendelejewa”.

Z punktu widzenia polskiego czytelnika, interesującego się tytułową problematyką książki, nie mogącego jednak łatwo dotrzeć do wyczerpujących publikacji zagranicznych na ten temat (w Polsce w ogóle nie napisano po wojnie książki poświęconej dziejom odkrycia układu okresowego, chociaż są wartościowe broszury i artykuły) — praca W. I. Siemiszina może stać się źródłem szybkiej informacji. Z pewnością zapoznanie się z nią zachęci niektórych odbiorców do przeczytania monografii o charakterze bardziej poważnym.

Stefan Zamecki
(Warszawa)

Geologiczeskoje obrazowanie i istoria geologii. Międzynarodowy Geologiczeskij Kongres. XXV sesja. Dokłady sowieckich geologów. Moskwa 1976. Izd. „Nauka”. 92 s.

W 1976 r. w Australii odbyła się kolejna sesja Międzynarodowego Kongresu Geologicznego. Wśród licznych sympozjów tej sesji jedno poświęcone zostało nauczaniu geologii i jej historii. Referaty radzieckich geologów — przedstawione na tym sympozjum ukazały się ostatnio w osobnej książeczce, która z pewnością zainteresuje historyków nauk przyrodniczych.

Na osiem wydrukowanych prac sześć omawia różne problemy historii nauk geologicznych: W. I. Onoprijenko i A. S. Powarennych — *Historia geologii, metodologia i teoria geologiczna*; E. E. Miłanowski — *Szkoła geologiczna Uniwersytetu Moskiewskiego i jej rola w rozwoju geologii regionalnej*; W. A. Kudriawcew, K. P. Mielnikowa — *Powstanie wiedzy o wiecznej zmarzlinie w ZSRR i wykłady z tego zakresu na Uniwersytecie Moskiewskim*; I. I. Szafranowski — *Rola krystalografii w historii nauczania nauk geologicznych*; D. P. Rezwoj — *O historii nauczania o głębokich rozłamach*; A. I. Rawikowicz — *Historia podstawowych idei w poznaniu struktur organogenicznych*.

Charakter sympozjum kongresowego zdecydował zapewne o doborze referatów, w których eksponowano przede wszystkim historię nauczania poszczególnych dyscyplin w radzieckich szkołach wyższych. Obok tego poświęcono sporo uwagi zagadnieniom metod nauczania starając się popularyzować najcenniejsze zdobycze